

SZEMLE

ÉSZ ÉS BÚBÁJ

VITA A MAGYAR JELKÉPRENDSZER KÖRÜL

A MULT ÉVBEN Lükő Gábor egy nagy hatású könyvet jelentetett meg »A magyar lélek formái« címen. A *Termés* téli kötetében e könyvet két szempontból vizsgáltam. Egyrészt jelenséggént fogtam fel, másrészt módszerét bíráltam. Jelenséggént felfogva, azt az okot igyekeztem kimutatni, amiért közvéleményünk fokozott érdeklődéssel fordul a paraszti élet vizsgálata felé. Ezt az okot abban jelöltem meg, hogy újabb történelmünk folyamán a hatalmat gyakorló és a nemzeti életet irányító rétegek hatalmuk birtoklásában és a nemzet irányításában túlnyomórészt a maguk, nem pedig a nemzet egyetemes érdekeit nézték és munkálták s a maguk boldogulásának biztosítékát egy idegen hatalmi érdekekhez való csatlakozásban, annak kiszolgálásában keresték. Ebből természetesen következett éppen a legműveltebb rétegek műveltségének elidegenedése. Miután ez a folyamat a múlt század közepe óta, a polgárságot elsörendű hatalmi tényezővé emelő forradalmak következtében, nálunk egybeesett a jobbára idegen vérű és műveltségű polgárság politikai súlyra jutásával, a politikai nemzetbe olvadásával, sőt közművelődésünk irányításában döntő fontosságúvá válásával, érthető, hogy vezető rétegeinkben egy idegen szabású magas műveltség alakult ki, mely nem szervesen támadt a szélesebb magyar néprétegek viszonyaiból s amelyben e szélesebb magyar néprétegekből feltörekvő elemek idegenül mozognak. Éppen ezért, mint írtam, »a magyarság jobbjában mindig is volt, napjainkban különösen van egy egészen pontosan meg sem határozható lélekállapot, mely homályosan az erőtlenség jelét látja a haladásban, a műveltségi állapotok korszerű fejlődésében a magyarság műveltségének a hanyatlását«. Érthető, hogy a szélesebb magyar néprétegekből származó, vagy az azokkal való kapcsolatot el nem vesztett tanultjaink, kik a magyar sors irányítását kezében tartó iskolázott rétegbe már belé tartoznak, de annak jobbára csak perifériáin foglalnak helyet, lépten-nyomon tapasztalják magasabb műveltségünk idegenségét s az érvényesülésnek, valamint gondolatviláguk érvényesítésének ebből következő ezer meg ezer akadályát. Ezen csak az etikailag értéktelenebbek tudnak segíteni olyan módon, hogy megtagadják magukat, meg azokat a szálakat, melyek őket a szélesebb magyar rétegek világához kötik és asszimilálódnak. Az etikailag értékesebbek más utat keresnek. Egyrészt követelik a magyar elem nagyobb arányosodását a tanult emberek rétegében (ennek mai napig *Szabó Dezső* a legjelentősebb szószólója s ismert ajándékával újabban *Zilahy Lajos*), másrészt követelik a közoktatás olyan átalakítását, hogy az iskolában nyert magas műveltség ne csak magyar nyelvű, hanem minden ízében magyar legyen, nevezetesen a magyar népműveltségből nőjön ki. (Ennek *Győrffy István* volt leglelkesebb hirdetője s zenei téren *Kodály* a legtöbb sikerrel dicsekedhető munkása.) Ismeretelméleti síkra terelte a kérdést *Karácsony Sándor*, aki egy, az indogermán lélektől minden ízében különböző magyar lélek alkatának a kutatását tűzte ki feladatául. Ennek a sajátos alkatú magyar léleknek kell érvényesülnie a magyar műveltségben, nyelvünknek, zenénknek, filozófiánkban stb. mind ebből a magyar lélekből kell kinőnie. Ezen a magyar műveltségkörön belül mindennek *más a jelentése*, mint

Európában, még a kétszer-kettőnek is. Műveltjeink (a Karácsony szavával szofokráciánk) európai kategóriákban gondolkoznak, ezért nincs valóban magyar magas műveltség.

Lükő mármost »A magyar lélek formái« című könyvében tulajdonképpen a magyar lélek kategóriáit igyekszik feltárni, vagyis hozzájárulni a valóban magyar magas műveltség megteremtésének az alapvetéséhez. Kifogásoltam módszerében azt, hogy a történelmi, társadalmi és politikai tényezők mellőzésével egy tiszta feltevésből indul ki: a magyar lélek és a – rendkívül lazán meghatározott – indogermán lélek ellentétességéből. Ezt a tiszta feltevést aztán nagyon támogatni látszanak az ő egyoldalúan megválogatott adatai. A megválogatás egyoldalúságán azt értem, hogy indogermán észjárásnak általában az európai városi ember észjárását tekintti, magyarnak pedig a falusiét, a magyar parasztét. Ez eredményeit önkényes jellegűvé teszi; olyasforma ez, mintha egy embernek a kezét hasonlítaná össze egy másik embernek a lábával. Az így feltárt különbségek nem alkalmasak arra, hogy tisztán mutassák az indogermán lélek és a magyar lélek különbözősét, mert a társadalmi helyzet-adta eltéréseket nem rostálja ki elég gondosan. De ezen túlmenően is az »indogermán lélek« kulturális megnyilatkozásait a fejlődés érkezői állomásán veszi szemügyre, míg a »magyar lélek« megnyilatkozásai felé már fordított szemlélettel közeledik: ezek közül a mentől primitívebb jellegről tanuskodók felé fordul teljes érdeklődéssel. Ezért írtam könyvéről szóló bírálatomban azt: »Helytelenítjük, hogy valaki Kant Immánuel logikáját egy hortobágyi csikós logikájával vesse egybe s azt igényelje, hogy ilyen módon az indogermán lélek és a magyar lélek ellentéteit tárta fel. Lükő... indogermán és magyar nevezet alatt lényegében a racionális és mágikus gondolkozást veti egybe, tehát a lélek két különböző állapotának működését... Ő...indogermánnak a tudós racionális, magyarnak a primitív ember vagy a költő mágikus gondolkozását írja le.«

Cikkemmel részletesen foglalkozik a *Március* májusi számában Vincze Lajos. Gondolatmenetemet tökéletesen félreértve, azt az állítást tulajdonítja nekem, hogy »azok (a magyarok), akik magasabb tudományokkal szándékoznak foglalkozni, előbb kénytelenek levetni magyarságukat, kifordulni önmagukból, mert a »fejletlen«, »mágikus« magyar észjárás erre korántsem annyira alkalmas, mint a »fejlett«, »racionális« nyugateurópai észjárás. Sőt a magyar lélek annyira kezdetleges, hogy össze sem vehető a nyugati lélekkel«.

Azt hiszem, mindenki világosan látja, hogy egészen másról van szó. Nem tudom, nagy szellemeink közül Vincze kit tart »magyar észjárásúnak. Tegyük fel, hogy Madáchot annak tartja. Akkor például azt mondhatnám: helytelenítem, hogy valaki Madách logikáját vesse egybe egy német disznópásztoréval s azt igényelje, hogy ilyen módon a magyar lélek és a német lélek ellentéteit tárta fel. Persze erre mondhatná valaki azt, hogy igen, de a német észjárásra Kant logikája jellemző, nem a német disznópásztoré, míg a magyar észjárásra viszont a hortobágyi csikós logikája jellemző, nem a Madáché. Nem adnék neki igazat, de elismerném, hogy ennek az ellenvetésnek legalább van értelme. De azt állítani, hogy szerintem »a magyar lélek annyira kezdetleges, hogy össze sem vehető a nyugati lélekkel«! Hasonlóképpen az is vitatható, hogy igazam van-e, mikor azt állítom, hogy Lükő indogermán és magyar nevezet alatt lényegében a racionális és a mágikus gondolkozást veti egybe. De azt vitatni, hogy szerintem, aki magyar magasabb tudományokkal akar foglalkozni, előbb kénytelen levetni magyarságát, mert a magyar észjárás »fejletlen«, »mágikus«, a nyugateurópai ellenben »fejlett«, »racionális«! Ellenkezőleg, szerintem se a mágikus, se a racionális gondolkozásmód

nem jellemzi se a magyart, se a »nyugateurópai«-t, és cikkem éppen ez ellen a megkülönböztetés ellen való tiltakozás szándékából íródott. Igen természetes hát, hogy csak bosszanthat, mikor azt olvasom, hogy »Szabédi azt hiszi, hogy tudományos, művészi alkotásra csak a nyugati lélek képes«.

Egy másik vádpont szerint, én azzal áltatom magam, hogy »az sem lehetetlen, hogy a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek«. A *Március* cikkírója nem érti, nem akarja megérteni, hogy mit mondtam. »Lehet-e, írtam, sajátosan magyar egy gondolat, mely egy németnek is eszébe juthat? Szerintünk persze lehet, mert szerintünk az sem lehetetlen, hogy a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek (nem azt mondjuk: olyan; azt mondjuk: az sem lehetetlen, hogy olyan); de Lükó szemében sajátosan magyar csak az lehet, ami különbözik a némettől.« Ez módszertani kérdés. Teljesen felesleges kioktatni engem arra, hogy a német zene és a magyar zene között különbség van. Senki, aki gondolkozásra használja a fejét, nem értheti félre, hogy én a fentiekben azt akartam élesen megfogalmazni, hogy már akármilyen legyen az, ami »sajátosan magyar«, ennek a sajátosan magyarnak a kritériuma semmiesetre sem lehet az, hogy különbözik a némettől. Akár különbözik, akár nem különbözik, *nem ez a különбözés teszi sajátosan magyarrá*. Nem kell azért a magyart mindjárt négy lábon járatni, amiért a német két lábon jár, – csak azért, hogy különbözzenek egymástól, mert csak a némettől való különbözés teszi magyarrá a magyart.

Szaporíthatnám az azt bizonyító példákat, hogy a *Március* cikkírója – már akár szándékosan, akár szándéktalanul – félremagyarázza a mondataimat, de általában is a magatartásomat. Ezt annál inkább csodálom, mert gondolatban, beszédben és írásban egyaránt a lehető legnagyobb világosságra, érthetőségre szoktam törekedni. Ez, úgy látom, bűn – átkos nyugateurópai hatás – az ő szemében, mert hiszen ő úgy tanulta, hogy a magyar ember nem von el, nem kategorizál stb. De hadd idézzük Karácsony Sándort magát: »Az elvonás, kategorizálás és spekuláció helyett a szemléletes jelölésmód szintén megkönnyíti a másik embernek, hogy a jel ad hoc és incidentaliter evidenciájából hamarosan eljusson az egyetlen jelentés sub specie aeternitatis létezéséhez az univerzumban, az elmélyedés és megértés hyperbolikus pályáján.« (A magyar világnézet. XXVII.)

Egy szó, mint száz, Vincze egyelőre nem értette meg a cikkemet és éppen ezért ne vegye rossz néven, ha segítségére sietek annak a kihámozásában, hogy milyen *tényleges* különbséget érez meg az ő felfogása és az enyém közt, bár ezt a különbséget egyelőre csak úgy tudja érzékeltetni, hogy elferdíti azt, amit én írtam. Ne haragudják, ha megnyilatkozását jelenségként értékelem, hiszen nyilvánvaló, hogy egyelőre nem annyira maga gondolkozik, mint inkább mások elméletei jutnak benne szóhoz. Cikkében azt írja: »Az emberek újból elfogadják a szimbolumokat. A nagy vezető férfiak szimbolumokat adnak népüknek.« (A német vezető férfiak? Vagy a magyarok? Vagy a német vezető férfiak a magyaroknak? Most már a magyar lélek tökéletesen olyan, mint a német lélek?) »A nyugati művészet kátyuba jutott. Mind többen hangoztatják, hogy az egyetlen kiút: visszatérni a hithez, a szimbolumhoz. Ez a jelentősége a kínai császároktól hozzánk származott eke-gerendelynek. A sárkányt ábrázoló görbe gerendely el is maradhat, az esőt csináló sárkányt is elhagyhatjuk, de maradjon meg a lényeg – a hit.« Mellőzve azt, hogy cikkemben egy árva szóval sem tiltakoztam az ellen, hogy a művészetek és a művészek szimbolumokkal éljenek, azt kérdem: maradjon meg a hit – de miben?

A fiatalság hitre szomjazik. Miért? Mert nincs hite. Alig szükséges hangoztatnom, hogy milyen veszedelmes ez az alakatlan, ez az elvont hitben való hit. A hitben mesterségesen hívő ember mintegy önként ajánlkozik fel minden hitetőnek kész játékszerűl és sem a jószándék, sem a jóhiszeműség nem védelmezi meg a leggonoszabb megcsalástól. A hitben mesterségesen hívő ember a legnagyobb ostora a zavaros időköt élő társadalmaknak, mert nem a saját hitének biztonságából szól, hanem mástól követeli a hitvallást. Mindent-megváltó eszköznek hiszi, – maga is áldozata! – a propagandát, »a nagy vezető férfiak szimbólumait«. Nosza higyjünk, mondja buzgón és – ha csak egy kicsit is őszinte, legalább belsőjében – úgy gondolja: bár tegyük magunkat, mintha hinnénk. A mesterségesen hívő ember úgy akarja a hit csodáit – egészen racionális megfontolásokból és eszközökkel – termelni, mint a phalanstère tudósa lombikban az embert. Egy lelki vegytan segítségével – ez a propaganda – a hit szerves úton létrejött csodáit akarja kikatyfolni. Hisz olyan egyszerűnek látszik! Ha minden magyar ezt vagy azt hinné... igen, *ha hinné*, akkor csak egy irányító szóba kerülne a legsúlyosabb kérdések megoldása is. Minden restaurációs politikának ez a kegyes kívánság van a gyökerén. Hányszor sóhajtottak fel a francia királyok: ha minden francia hinné, hogy Isten kegyelméből való uralkodó vagyok! De a csinos marquise-ok és a szép comtesse-ek hiába látogatták a mások hitére építő hittel a restaurált templomokat. A hit hegyeket mozgat meg, a hit kenyérré varázsolja a követ, de aki ilyen célszerű okokból hisz, annak apagét mond Jézus. Az igazi hit a valóságot tudomásul veszi. Az igazi hívő nem állítja szembe a hitet a tudással.

Józanabban hangzik ez: »Tudjuk meg már végre, írja, mi az, ami a történelem folyamán kedvezőtlen körülmények között a magyart megtartotta, (és) vigyük tovább ezt a lényegét a kor követelményeinek megfelelően, mert észszerű, hogy ha a multban ez tartotta meg a magyarságot, a jövőben is az fogja megtartani.« De csak józanul hangzik, mert ő azt, ami a magyart megtartotta, makacsul összetéveszti azzal, amit a magyar tartott meg, t. i. a hagyománnyal. Felesleges volna megjegyznem, ha nem akarna minden áron félreérteni, hogy nagyon helyesnek találok a magyar népi hagyományok gyűjtését, azok tanulmányozását, sőt propagálását is. De nem ebben látom a magyarság megmaradásának a biztosítékát. Mint ahogy, természetesen, nem is idegen divatok terjedésében. Jobban megért talán, ha megfordítva ismétlem meg az ő kérdését: mi az, ami a történelem folyamán az utolsó évtizedekben a magyart kiszorította az államélet vezetéséből, altiszt-nemzetté fokozta le, falvaiba – akár az amerikaiak az indiánokat – mint valóságos *National Reservation*-ekbe szorította vissza, sorsának irányítását kivette kezéből?

A *Március* cikkírója egy-két szilárd eredmény birtokában (mint amilyen zenei anyanyelvünk ismerete), úgy véli, hogy népi hagyományaink segítségével megalkothatjuk a magyar műveltséget s a többi már a propaganda, a hitterjesztés dolga. S mivel én a dolgot nem látom ilyen egyszerűnek, képtelen megérteni Lükő könyvével kapcsolatban tett ellenvetéseimet. Én Lükő munkájára jellemzőnek találtam azt, hogy ő nem a magyar lélek eleven megnyilatkozásait kutatja – ezt teszi Boda István, akire felhívom a figyelmet! – hanem a magyar lélek hagyományozott formáit, melyekhez, véleményem szerint, a magyar léleknek csak annyi köze van, mint a ráknak a páncéljához: kétségtelenül ő termelte, tehát jellemző is rá, tehát tanulmányozása nem is meddő tanulmány, de nem e formák propagálása biztosítja a magyar lélek fennmaradását, sőt e formák mindegyre való levedlése és új formák teremtése éppen jele a magyar lélek ép, egészséges működésének, mint ahogy a bennük való meg-

rekedés meg annak a jele, hogy valami nincs rendben. Megvallom őszintén, éppen ezért találok gyanúsnak (nem rosszhiszeműnek!) minden olyan szellemi áramlatot, mely túlságosan konzerválni akar; én minden ilyen szellemi áramlatban természetes szövetségesét látom azoknak az erőknél, melyek történelmünk utolsó évtizedeiben a magyart kiszorították az államélet vezetéséből, altiszt-nemzetté fokozták le, falvaiba, mint valóságos *National Reservation*-ekbe szorították vissza. Világos, hogy a falvakban lakó magyar, amellett, hogy magyar, egyuttal falusi is. Természetes tehát, hogy a vizsgálódás rendjén semmi fortélyt és módszertani finomságot, fogást nem szabad sajnálnunk, amelyek alkalmasak arra, hogy a falusi magyar lélekrajzában a magyar jelleget meg tudjuk különböztetni a falusi jellegtől. Ezért találtam olyan végtelenül fontosnak annak a hangoztatását, hogy különböztessük meg, hogy »a törzsökös magyar viselkedésében, észjárásában mennyit kell örökölt ősztoneinek tulajdonítanunk s mennyit társadalmi helyzetének«. Aki magyarságot és falut azonosít, nyilván a faluba utalja a magyart, mintegy azt jelölve ki »életerének« – s ezen nem segít az, hogy a faluhoz tapadt formákat városon is propagálja. Más vonatkozásban mondja, de annyira helyénvalónak érzem, hogy idézem Szabó Dezső következő szavait: »Örült gázság volt a magyarságba belemérgezni annyi más öntudatoldó gázság közt azt a gyilkos hazugságot is, hogy a magyar nem hajlamos és nem alkalmas az iparra és kereskedelemre. Magyarországon és Erdélyben is, a legmagyarabb városokban, volt egy sajátos arcú, mélygyökerű, egészséges magyar ipar és kereskedelem. A két Tisza pusztító korának bűne, hogy ezt az ipart és kereskedelmet szervezte volna át egyetemesebb modern iparrá és kereskedelemmé: idegenek belső gátlás nélküli versenyének engedte át a nemzeti élet e döntően fontos terét.«

Nem a magyar lélek formáit kell elsősorban propagálni, hanem az e formákat termelő magyarságot kell súlyhoz juttatni élete irányításában. Nem őrségváltásra gondolok. Egy olyan rendszer, mely az államélet irányításában azokat a területeket engedi nagyobb súllyal érvényesülni, amelyeket e pillanatban magyarok tartanak megszállva, magyarságot terem maga-magától, erőltetés és mesterséges hit, propaganda nélkül is. Alibi-magyarság helyett teljes értékű, szerves magyar élet! Én ebben valóban hiszek. Ha ezzel Vincze nem ért egyet, az már az ő dolga, de azt ne mondja, hogy »Szabédi a dicső multon merengők, világfájdalmas poéták, kimerült idegzetű polgárok menedékhelyévé akarja tenni a magyar lelket«, mert Szabédi ilyen sületlen ostobaságot még kitalálni sem tud, nemhogy gondolni, vagy éppen akarni.

SZABÉDI LÁSZLÓ